

I'S, KAZALARI: TANIM, NEDEN VE ÖNLEMLER. BELCIKA'DA TÜRK I'S,ÇI'LERI VE DURUMLARI.

Dr. Altay Manço (IRFAM)

Kaza kavramı, genel anlamda kasıt söz konusu olmaksızın meydana gelen ve sonucu arzu edilmeyen bir olayı belirtir. I's, kazası iki açıdan incelenir: bu tanımlardan biri teknik, diğeri hukuksaldır. Teknik açıdan iş, kazası, önceden planlanmamış, bilinmeyen ve kontrol altına alınamamış, çevresinde sakıncalar yaratabilecek olaylardır. Güvenlik açısından kimi zaman olayın çevresindeki canlı veya cansızlara zarar getirmesi söz konusudur. Kişilere veya eşyaya zarar verdiği gibi, iş letmedeki faaliyetlerin durmasına veya kesintiye uğramasına neden, olaylar zincirinde beklenmedik ve hatalı davranış, veya teknik bir arıza ile ortaya çıkan, dış, tan ve ani bir etkiyle meydana gelen bir unsurdur.

Belçika iş, güvenliğini mevzuatı oldukça "geniş," ve "gelişmiş," olarak kabul edilir. Kaza kapsamına giren olaylar çok çeşitlidir: örneğin, iş, yerine giderken veya dönerken geçirilebilecek tüm kazalar da iş, kazası tanımına girmektedir. Aynı durum meslek hastalıkları konusunda daha da açıkça gözlenmektedir ve zarara uğrayan kimselere tanınan kanunsal haklar kimi ülkelere nispeten oldukça geniş, tir.

Belçika yönetmelikleri, Uluslararası Çalışma Organizasyonu (I.L.O.) ve Dünya Sağlık Örgütü'nün (W.H.O.) tavsiyelerine uyularak hazırlanmış, ve çoğu kez A.E.T. genelinde bir hayli gelişmiş, sayılan kurallardır. Örneğin, W.H.O. sağlığı şöyle tanımlar: "*saglık, yalnız hastalık ve sakatlığın olmaması değil, fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik halidir.*" Ancak, son yıllara kadar iş,çi sağlığında genel amaç, iş, kazası ve meslek hastalığı geçirmemek, çalışırken yorgunluktan korunmak, erken ihtiyarlanmamak olarak belirlenmiştir. Bugün, Belçika gibi kimi sanayileşmiş, ülkelerde bu amaç W.H.O. tavsiyeleri doğrultusunda, çok daha ilerilere götürülmüş, ve "yüksek nitelikte yaşam" denilen bir hayat düzeyi sağlamaya kadar uzatılmış, tir. Hükümetten iş,verene, halk sağlığı birimlerinden işçilere kadar, hak ve sorumluluklar belirlenmiş, ve halen var olan çeşitli problem odaklarına karşı, yaptırımını sağlayacak kimi olanaklar sağlanmış, tir.

Genel anlamda yapılması gereken güvenlik çalışmalarının ana amacını çalışanları korumak oluşur. Çalışanları iş, yerinin olumsuz etkilerinden ve doğabilecek hastalıklardan koruyarak, rahat ve güvenli bir ortamda çalışmalarını, ruh ve beden bütünlüklerinin sağlanması amaçlanmaktadır. Ayrıca, iş, letmelerde iş, güvenliğinin sağlanması verimliliği artırır, bu da ekonomik açıdan önemlidir.

I'S, PAZARINDA DURUM

Belçika'da sigortalı iş,çi sayısı 1.465.552'dir ve sigortasız çalışanların sayıları son yıllarda artmasına rağmen marjinal kalır. Üstelik bu kişilerin büyük bir çoğunluğu hiç olmazsa iş,lerinin bir bölümünde çalışma sigortasından istifade ederler (yarı veya çeyrek zaman çalışıyor gösterilip, vergisiz tam zaman çalışanlar gibi); kaldı ki bütün Belçikalılar zorunlu olarak bir sağlık sigortasına kayıtlıdır. Bu önlemlerin hiç birinden faydalanamayan iş,çilerse genellikle eski Dogu Blokundan gelen kaçak iş,çilerdir, son yıllarda artan sayılarının 100.000 civarında olduğu tahmin edilir.

Belçika'da emek veren sigortalı iş,çilerin %12'si yabancı uyrukludur; bunların arasında 12.000 kadar Türk iş,çisi de bulunmaktadır. Belçika iş, pazarındaki Türklerin %80'i askın bir bölümünü iş,çi statüsündedir ve önemli bir bölümü inşaat sektöründe çalışmaktadır. Tüm iş, pazarında kadınların payının %35'ten fazla olmasına karşın, iş,çi kategorisindekilerin dörtte üçü erkektir ve zaten iş, kazalarının ezici bir çoğunluğu da erkek iş,çilere rastlamaktadır. Türklere aktif kadınların oranı beşte birdir.

1997 yılı boyunca Belçika'da 212.256 iş, kazası izlenmiştir. Bu sayı 1980'ler ortamlarına göre 75.000 ünite daha azdır. Bunların bir kısmı yaralanmasız atlatılırken (%6), 204 ölüm ve 200.000'den fazla yaralanma olayı olmuştur. Yaralılar arasında daimi sakatlık oranı yalnızca %8 civarındadır ve bu son yıllarda daha da düşmektedir. Ayrıca, izlenen tüm iş, kazalarının %6'sı iş, yerine gidilip gelinirken meydana gelen olaylar, yani aslında trafik kazalarıdır. Bu kazaların hemen hepsinin özel otoları ile yolculuk eden Belçikalı iş,çilere rastladığını tespit etmek ilginçtir.

Belçika'da gözlenen iş, kazalarının üçte biri hiç bir iş, görmezlik durumuna sebep olmaz, bu olayların %56'sı ise iki haftadan az süren iş, görmezlik durumlarının sorumlusudur. Bu sayılar normalin dışına çıkan hemen her tehlikeli olayın mevzuat ve uygulama tarafından zarar unsuru olarak belirlendiğini ve kaza istatistiklerini kabarttığını gösterir. Aynı zamanda bu sistem tarafından iş,çi sağlığına verilen göreceli değeri gösterir.

Ne var ki, yakından bakıldığında Belçika sisteminde kimi dengesizlikler göze çarpar. Örneğin işçi nüfusunun yalnızca %12'sinin yabancı uyruklu olmasına karşın, iş kazalarının %20'si yabancı işçilere rast gelmektedir. Özellikle Belçika'daki Türk işçilerinin konumu dikkate değer: yerel işçi sınıfının % 0,5'ini oluşturan işçilerimiz, kazaların %3'ünü geçirmekteler: yani, "normale" göre, kazalara altı kez daha sık maruz kalmaktalar.

Belçika'ya en son yerleşenler arasında bulunan göçmen Türk işçileri, eğitim

düzeyleri ve yabancı dil bilgileri çok düşük olduğundan, Batı ekonomik sisteminin kendilerine ayırdığı işlerden başkalarına geçemeyip, başkalarının reddettiği en tehlikeli, en pis işleri yapmak zorunda bırakılmışlar. Belçika'da bulunan ilk nesil yetişkin Türk erkeklerinin %5'inin iş kazaları veya meslek hastalıkları neticesinde sakat kaldıklarını saptamak acıdır.

Geçen yıl Belçika'da altmış bine yakın meslek hastalığı vakası gözlenmiştir. Bu hastalıkların çoğu, Belçika'daki kömür, demir-çelik ve kimya sektörlerinin öneminden dolayı özellikle toz ve tehlikeli gazların yol açtığı solunum bozukluklarıdır. Hastalık nedeni ile geçici işgörmelik durumu Belçikalı işçilerde daha sık rastlanmasına rağmen, yabancı işçilerin hastalıklarının daha ağır olduğunu ve daha uzun bir süre işten uzaklaşma niteliğinde olduğunu gözlenir. Bundan sorumlu sağlık kurullarının yabancı işçilere karşı daha sıkı davrandıklarını, ancak hastalıkları iyice ilerlediğinde kendilerine hak tanıdıklarını çıkartabiliriz. Hastalık nedeni ile daimi işgörmelik durumunda olanların yarısı yabancı işçilerden oluşur, oysaki yabancıların genel iş pazarındaki payı sadece % 10'dur.

İşçilerin deneyimleri, çalışma saatleri ve kazalar arasında kimi ilişkiler gözlenmiştir. Kazaların %20'sinin meslek deneyimleri bir yıldan az olan işçilere denk geldiğini görüyoruz. Aynı bağlamda, her on iş kazasından altısı 35 yaşından genç işçilere rastlıyor.

İşyeri büyüklüğü ve kazalar arasında da ilişki vardır. Belçika'da kazaların %37'si 500'den fazla işçi çalıştıran şirketlerde meydana gelmektedir, oysaki bu işyerlerinde çalışan nüfus, toplam işpazarının sadece dörtte birini oluşturur. Aynı şekilde, 1-5 işçinin çalıştığı küçük müesseseler işçi kategorisinin %11'ini içerir, ama o alanlarda meydana gelen kazalar, tüm il kazalarının sadece %5'ini oluşturur.

İş kazalarının çoğunun hemen her sektörde saat 10-11 ve 16-17 aralarında, yani öğle ve akşam paydoslarından az önce meydana geldiği çeşitli araştırmalarda gösterilmiştir. Hemen her sektörde gece vardiyaları bulunduğu, saat 03-05 ve 21-22 aralarında da kimi kaza yoğunlukları gözlenmektedir. Bu kazalar özellikle gece vardiyalarına verildiklerinden çoğunlukla yabancı işçilere etki etmektedir. Ayrıca gece vardiyalarının insanın aile ve sosyal yaşantısına, fizyolojik yapısına kötü etkileri ve iş kazalarını körükleyici nitelikleri baslı başına araştırma konusu olmuştur.

Belçika'da süregelen iş kazalarının % 15'i inşaat iş kolunda yaşanır. Kazaların %10'una ticari dağıtım sektöründe, %8'ine maden ve %7'sine de metal imalat kolunda rastlanılır. Diğer iş kollarının kazalardaki payları %5 veya daha da altındadır. Ancak, inşaat kolunun işçilerin %14'ünü kapsamasına karşın, maden işçilerinin iç pazarının sadece %2'sini oluşturduğunu göz önünde bulundurursak, bu kolun en tehlikeli (ve zaten en çok yabancı iş gücü kullanan -%47-) sektör olduğunu görürüz.

YENİ GELİŞMELER

Belçika'da son yıllarda çapı bir hayli büyük inşaat alanlarının (Brüksel'de Avrupa parlamento ve konsey binaları, ...) çoğalması, bu inşaatları kısa zaman birimleri içerisinde bitirme zorunluluğu, aşırı maliyet düşürme çabaları ve bunlara bağlı olarak kaçak göçmen işçi ve mafyamsı işçi simsarlarının türemesi, "altişletmeler" (*sous-traitance*) dediğimiz üretim organları aracılığıyla en resmi inşaatlara dahi katılmaları, inşaat sektöründeki tehlike unsurlarını artırarak genel iş kazası oranlarına oldukça kötü etki etmiş tir.

Alt-ışletmeler veya geçici iş sistemleri (*interim*) tecrübesiz genç işçileri birbirinden habersiz gruplar halinde büyük santiyelere çekmektedir. Bir grubun çalışması yakında çalışan diğer bir grubu tehlikeye atmaktadır. İş hacmine göre çalışan insanlar, iş yerlerine alışmadan onlarca santiyeye gezmektedir. Bu yeni altiş pazarının, sendikası, örgütsüz ve o derece ucuz, korunmasız ve ancak gerektiği zaman işe alınıp maaşa bağlanan bir iş gücü temin ettiği için, gelecek yıllarda patronlar tarafından daha fazla tercih edilecek olması beklenilir. Ama bu ekonomi tekniginin yol açacağı sosyal güvenlik ve iş güvenliğini sorunları da asla gözardı edilemez.

İşçi simsarları ve pazarladıkları, kirli Türkiye'den gelen, yabancı kaçak işçiler yukarıdaki gelişmeye bağlı olsalar bile, tamamıyla kanunsuz bir olguyu oluştururlar. Dolayısıyla hiç bir korunmadan istifade edemezler. Son yıllarda Belçika hükümeti dış kapı ve gümrüklerini, çalışma ve vergilendirme müfettişliklerini yeni ve daha emin bir çalışma ve göç mevzuatıyla ve yeni imkânlarla güçlendirerek, milyarları bulan hazine

kayıplarına neden olan bu olgunun üzerine gitmiş tir. Şimdiden kimi sonuçlar alınmakta, ama kaçak iş gücünün yog'un bir ş ekilde kontrolü daha da zor olan hizmet sektörüne kaymaktadır.

KAZALARIN MALİYETİ

Son yıllarda yapılan hesaplara göre iş görmezliğ'e neden olmayan hafif kazaların "bilinen" maliyeti kaza baş ına ortalama 2.000 Belçika frangıdır (bu çalış ma yazıldığı sırada, 1 DM, 20 BF civarında idi). Aynı yıl, geçici iş görmezliğ'e sebep olan olayların bilinen masrafı kaza baş ına ortalama 20.000 BF, daimi iş görmezliğ'e neden olan kazaların maliyeti ise kaza baş ına ortalama 800.000 BF olarak belirlenmiş ; bu masrafların bes, te biri tedavi için, geri kalanı da pirim olarak ödenmiş tir.

Kazaların ağırlığı ile pirimler arasında bir iliş ki kurulamadığı gözlenir; çalış ma mahkemeleri ve sigorta müfettiş leri anket neticesinde sorumluluk paylarını belirlerler ve pirimlerin oranı çalış anın maas, baremine göre ödenir.

Kazaların ağırlığı ve tedavi giderleri ise direkt olarak iliş kilidir. En sık yabancı iş çilerin kazaya uğ ramalarına rağmen en ağır kazaları Belçikalıların geçirdiği bilinmektedir. Dolayısıyla, hesaplarda temel alınan maas, larının da daha yüksek olduğu göz önünde bulundurulursa, sağ lık masraflarının büyük bir bölümüne Belçikalı iş çiler sebep olmaktadır. Bu husus mahkeme ve sigorta sağ lık kurullarının kendi vatandaş larına iltimaslı davrandıkları endiş esini doğ urur ve daha derin bir inceleme gereğini ortaya çıkartır.

Kaza sonucu vefat eden iş çilerin ailelerine ortalama 3 milyon frank kaza pirimi verilmektedir. Giderler otomatik olarak sigorta şirketlerinin ortak kaza sandıklarından sağ lanmaktadır. Yalnız görünen iş kazası masrafları 1998 senesinde 9 milyar frank olarak belirlenmiş tir. Kazaya uğ rayan insanlara yapılacak yardım bir yandan yüksek tutulurken, diğ er yandan bu harcamaların kısıtlanması, bir ekonomik açıdan, bir de insanlık için son derece önemlidir. Son zamanlardaki çalış maları (Avrupa iş güvenliği yılı ve kampanyası) bu anlamda yorumlamak gerekir.

İş sağ lığı ve güvenliği için yapılan son kampanyalar ve yatırımlar kazaların maliyetini düşürmektedir. Ayrıca "Yes, eller" akımının etkisiyle, artık kirletmeyen teknolojilere yöneliş hissedilir bir dereceye varmaktadır ve o teknolojileri kullanan endüstri çalışanlarını olumlu yönde etkilemektedir. Ayrıca uzun yıllardır her 50'den fazla kişinin çalış tığı şirketlerde, sendikalar, ma ve iç güvenlik kontrol birimleri, ilk yardım birimleri geliş tirme zorunluluğu getirilmiş tir. Günümüzde Batılı ülkelerde 100 iş yeri için bir güvenlik müfettiş i istihdam edilmektedir.

Sonuçta iş kazalarını önlemek ve sayılarını daha as, ağıllara çekmek mümkündür. Bu konu üzerine teknik eğitim görmüş kiş ilerin bu yönde çalış malar yapması somut çözümler bulması, kimi ülkelerin ileri deneyimlerinden faydalanılması, hem iş kazası sonucu hayatını kaybeden iş çilere karşı vicdani bir sorumluluk, hem de ekonomide, maliyetleri düşürerek kazanç sağ lamak için bir zorunluluktur.